

Posudok oponenta dizertačnej práce Mgr. Jany Heřmanovej

“Funkce chrámu jako centra nezávislého společenského života a analogie občanské společnosti”

predkladanej v roku 2018 na Ústavu Ďalekého východu FF UK

I. Stručná charakteristika práce

Dizertačná práca predstavuje kult bohyne Mazu a ľudové náboženstvo na Taiwane a zasadzuje toto predstavenie do širšieho religionistického, historického a spoločenského kontextu. V rámci toho autorka upozorňuje na dôležité otázky taiwanskej identity, demokratizáciu spoločnosti, praktiky náboženského života a na vznik občianskej spoločnosti. Tento naratív vychádza predovšetkým z existujúcej sekundárnej literatúry. V poslednej časti, v prípadovej štúdii vychádzajúcej z etnografického výskumu, predstavuje chrám Fengtian gong, jeho náboženské a kultúrne praktiky, ktoré sa prispôbujú novým socio-politickým podmienkam Taiwanu.

II. Stručné celkové zhodnotenie práce

Domnievam sa, že najväčším prínosom práce je uvedenie problematiky ľudového náboženstva na Taiwane do českého akademického prostedia a jej zasadenie do širšieho spoločensko-historického kontextu. Ľudové náboženstvo na Taiwane je úzko prepojené s politicko-ekonomickým vývojom Taiwanu a prepletené s každodennosťou komunit okolo chrámov. Napriek tejto miestnej previazanosti sa však Taiwan, byť od 1898 nebol súčasťou Číny, po mnohé roky stal jedinou arénou pre výskum ľudového náboženstva pre širšie pojatú čínsku kultúru. Autorka vychádzajúc z početnej sekundárnej literatúry rozoberá rôzne aspekty ľudového náboženstva v taiwanskej spoločnosti (religionistické, prepojenie s politikou, komercionalizáciu, naviazanosť na občianske iniciatívy apod.) a predkladaná práca svojím synkretickým výkladom predstavuje problematiku v jej komplexnosti. Prevedie čitateľa dôležitými momentami Taiwanu a vývojom ľudového náboženstva.

To, čo je prínosom práce, je však i jej najväčšou slabosťou, pretože výklad založený na sekundárnej literatúre zaberá podstatnú časť práce. Výsledky terénneho výskumu sú prezentované len v poslednej kapitole a i tam nájdeme deskriptívne časti (napr. popis chrámu Fengtian gong v Xin'gangu a jeho božstiev). I keď autorka popisuje chrám a jeho náboženské praktiky, v záplave faktov akosi chýba jasné formulovanie odpovedí na hlavné ciele práce, tj. súčasné funkcie chrámov v spoločnosti a ich vzťah ku štátu a ich analógiu k funkciám občianskej spoločnosti.

III. Podrobné zhodnotenie práce a jej jednotlivých aspektov

1. Štruktúra argumentácie.

Práca je rozdelená do piatich kapitol, záveru a apendixu. V úvodnej časti autorka predstavuje pojmový aparát a teoreticky vymedzuje, čo bude predmetom jej záujmu. Kapitoly 2, 3, 4 sú prehľadové kapitoly, ktoré predstavujú aspekty v rôznej miere spojené s hlavnou výskumnou otázkou. Vlastný výskum autorka predkladá prevažne v piatej kapitole, kde je prezentovaný jej terénny výskum.

Takto koncipovaná práca sa javí trochu nevyvážene a dôraz je kladený na historické exkurzy. Napríklad v druhej kapitole sa čitateľ dozvie o vývoji ľudového náboženstva od poslednej dynastie až po súčasnosť, ale tento výklad nie je zameraný cez prizma hlavnej otázky, aké je postavenie chrámov v spoločnosti a ich vzťah k štátnym orgánom a inštitúciám. Posledný odstavec časti 2.1 uzatvára, že

chrámy boli dôležitým miestnymi ekonomickými, kultúrnymi a politickými centrami. (37, znovu opakované na str. 72) Toto tvrdenie však podľa môjho názoru malo byť centrom celej časti, pretože by pojednávalo o i) aktéroch, ii) ich aktivitách, iii) ich interekácii a iv) ich zámeroch. Tým by sa vysvetlila funkcia chrámu v predmodernom období. Autorka mohla ilustrovať tieto funkcie na konkrétnych príkladoch, čím by dala možnosť porovnania s funkciami chrámov v ostatných obdobiach.

Kvôli nešťastnej volbe historických exkurzov k vybraným aspektom taiwanskej spoločnosti sa čitateľ zakaždým v každej časti vracia do qingského, prípadne japonského obdobia a skladá si obrázok taiwanskej spoločnosti sám. Myslím, že účelnejšou štruktúrou práce mohlo byť rozdelenie do historických období, kde autorka mohla na jednom mieste predstaviť spoločensko-politický kontext, ľudové náboženstvo, kult Mazu a premieňajúce sa funkcie chrámov v každom období.

Tým by sa i zamedzilo neustálemu opakovaniu už vysvetlených termínov a udalostí. Ako jeden príklad môžem uviesť pojednanie o ľudovom náboženstve (minjian zongjiao 民間宗教) a ľudovej viere (minjian xinyang 民間信仰): prvýkrát vysvetlené (str. 2-3); ďalej sa objavuje pozn 14 (str. 5); kap. 1.2 Lidové náboženství (str. 5-6); opätovné použitie čínskych termínov (str. 46 a 59); identický výklad ako pri prvom výskyte (pozn. 184 str. 72 a ešte raz na str. 79); Podobný prípad sú termíny *bendiren* a *waishengren* (52, 54, 103), standardní čínština/Národný jazyk (*guoyu* 國語) (str. 43, 59, 101) a iné.

Niektoré časti výkladu nie sú jasne vzťahované k hlavnej téme. Napríklad celá časť 3.4 o kultúrnej politike (tj., sinizácii taiwanskej kultúry) v povojnovom období (str. 59-63) vôbec nie je zasadená do kontextu ľudovej kultúry, ľudového náboženstva a funkcií chrámov. Samozrejme kultúrna politika v každom období je dôležitým kontextom, v ktorom sa chrámy ako centrá vzdelanosti, „objavovania“ a „vytvárania“ tradícií pohybovali, ale v práci tento aspekt takto podaný nie je. Až posledné dva odstavce diskutujú vzťah medzi štátom a chrámami, tj. vzťah, ktorý by mal byť centrálny pre celý výklad. Ani v tejto časti nie je uvedený konkrétny príklad, na ktorom by autorka demonštrovala, ako chrámy fungovali v priestore určenom štátom a ako plnili svoje funkcie.

Veľmi podobne je koncipovaná i časť 3.5 o budovaní miestnych komunít v zmysle skutočného zdieľaného priestoru, posilnenia identifikácie s miestnym prostredím a jeho následnou ochranou. (str. 63-71) Táto štátom podporovaná iniciatíva mala, ako autorka dokladá, politické, ekonomické a kultúrne aspekty. Iniciatíva budovania komunít je vlastne inou kultúrnou politikou, presadzovanou inou politickou stranou, ale štruktúrne by k nej malo byť pristupované rovnako ako v predchádzajúcom prípade, tj. ako k iniciatíve zvrchu-nadol. Ústredným motívom tejto časti by tak nemal byť popis tejto kultúrnej politiky, ale spôsob, ako chrámy reagovali na novo definovaný priestor, v ktorom sa museli pohybovať.

Piata kapitola je nielen prípadovou štúdiou o chráme Fengtian gong, ale je to i časť, kde autorka prezentuje svoj terénny výzkum. Pravdepodobne vychádzajúc zo svojich poznámok, štýl výkladu je zrazu menej formálny a vŕha čitateľa do diania okolo inšpekčnej cesty bohyne Mazu. Autorka predstavuje nielen štruktúru cesty, ale i konkrétnych niektorých aktérov, podhaľuje hierarchické vzťahy medzi nimi a na príklade dokladá prepojenie chrámového života a miestnej politiky. I keď výklad je veľmi pútavý a opäť veľmi informatívny, chýba mu jasné prepojenie na hlavnú tému práce. Autorka mohla u jednotlivých relevantných aspektov zdôrazniť, že sa jedná o nejakú funkciu chrámu, alebo že daná udalosť s danými aktérmi odhaľuje či sponchyňuje hranicu medzi štátom, chrámovou spoločnosťou a napríklad miestnymi elitami. Tým nechcem povedať, že práca túto informáciu postráda, ale mohla byť viac zdôraznená.

V jednotlivých kapitolách, ktoré v podstate môžu fungovať i jako samostatné články, je výklad zrozumiteľný a veľmi informatívny. Autorka preukázala, že sa dokáže orientovať v primárnej i sekundárnej literatúre a čitateľom predkladá jasný, i keď nie zjednodušujúci, pohľad na rôzne aspekty taiwanskej spoločnosti nahliadané v rôznej miere cez pohľad náboženského života.

2. Použitá teória a prínos práce

Okrem už zmienených historických exkurzov, ktoré sú pre českú akademickú obec bezosporu prínosom, sa práca pokúša nahliadať na chrámy ako na zdieľaný priestor, funkciou podobný občianskej spoločnosti. Ako autorka dokladá, takto ešte v literatúre nebolo na chrámy nahliadané. Weller (1999) sa síce zmieňuje o chrámoch ako potenciálnych zdrojoch občianskej spoločnosti, ale nie sú ústrednou témou. Ostatné práce sa potom zaoberajú konkrétnymi aktivitami, ktoré môžu byť späté s existenciou občianskej spoločnosti, ale autori samotní ich takto neprezentujú (napr. Zhang-Wang 2003). Z tohto hľadiska je predkladaná práca inovatívna. Konceptcia občianskej spoločnosti je však ťažko uchopiteľná, čo sa prejavilo vo výklade rôznych častí práce.

Autorka v úvode predkladá niekoľko definícií, ktoré zdôrazňujú určité aspekty občianskej spoločnosti. Vybrala si definíciu Michaela Walzera pre jej variabilitu (ako voľného ale i dobrovoľného združovania sa ľudí v priestore medzi úrovňou jednotlivca a štátu). Na druhej strane sa na str. 73 dozvedáme, že podľa Wellera (a možno i autorky) združenia okolo chrámov vlastne nie sú dobrovoľné, pretože sú zväčšej miery dané miestnymi väzbami. Tento zdanlivý konceptuálny protiklad však v práci nie je nijako tematizovaný. Nemyslím si, že by nebolo možné vytvoriť zdieľaný priestor i semi-dobrovoľných chrámových združeniach a kolektívne sa usilovať o určité spoločenské zmeny, čo je v práci doložené, ale autorka tento aspekt definície mala detailnejšie rozobrať v úvodnej časti a vymedziť sa.

Autorka ďalej v súvislosti s občianskou spoločnosťou zdôrazňuje aspekt zdvorilosti (civility), ten však vo výklade o chrámovom živote nebol zmienený. Pre mimo-západný kultúrny kontext sa autorka prikláňa k názoru, že u občianskej spoločnosti by sa mali dať bokom politické aspekty (14). Zároveň však v práci opakovane dokladá, že politické aspekty hrajú veľmi dôležitú úlohu v živote chrámu (napr. kandidáti navštevujú chrámy, miestni politici zasadať v radách chrámov, majú dôležité úlohy pri rituáloch a chrámy získavajú štátnu podporu). Opäť toto napätie nie je v úvode či v závere nijako vysvetlené.

Weller (1999) vo svojej práci uvádza, že chrámové združenia nie sú občianskou spoločnosťou a sú len „zdroje občianskej spoločnosti“ (str. 74). Autorka s týmto názorom nijako nepolemizuje, i keď, ako názov dizertačnej práce dokladá, život chrámov vidí jako analógiu občianskej spoločnosti. Vo výklade práce, či už v časti 3.6 Občianska spoločnosť na Taiwane a chrámové kultúry (str. 72–78) alebo v teoretickom úvode, chýba jasné vymedzenie, ktoré aktivity a funkcie chrámu teda sú prejavom občianskej spoločnosti a ktoré nie. Krátke zhrnutie na str. 78 tento dôležitý aspekt definície nemôže suplovať.

3. Práca s prameňami či s materiálom a metodológia

Práca si v úvode kladie dva ciele. Prvým cieľom je historický prehľad ľudového náboženstva v dvadsiatom a jednadvadsiatom storočí a druhým je sledovanie rôznych funkcií chrámov v spoločnosti. Práca sa preto sústreďuje i) na spôsoby ako chrám stmeluje miestne spoločenstvo, ktoré podľa autorky sú analogické k funkciám občianskej spoločnosti, a ii) na vzťah chrámu a štátu. (1)

K prvému cieľu autorka využíva primárnu a sekundárnu literatúru. Pracuje ako s českou, tak i zahraničnou literatúrou, vrátane literatúry písanej v čínskom jazyku. Medzi primárne zdroje patria vládne nariadenia, štatistiky, ale i rôzne brožúry vydávané chrámami samotnými. Prehľadové časti práce dokladajú, že autorka sa v primárnej i sekundárnej literatúre orientuje a dokáže z nej vytvoriť plastický obraz taiwanskej spoločnosti.

K druhému cieľu si autorka okrem práce s literatúrou vytýčila i metódu etnologického výskumu, pološtrukturovaných rozhovorov a zúčastneného pozorovania. V úvode práce (alebo na inom mieste) nebolo úplne jasne povedané, s koľkými účastníkmi autorka hovorila a koľko z tohto materiálu nakoniec použila. V texte mohol byť popis okolností, v akom rozhovory prebehli (boli počas púte, alebo až potom?) a ako celý pobyt autorky v rámci sprievodu prebiehal (bol informovaný chrám dopredu?, bola autorka ako registrovaná členka ubytovaná v oficiálnom ubytovaní a zúčastnila sa spoločného stolovania a pod.). Ako už bolo popísané vyššie, piata kapitola založená na etnologickom výskume dokladá určité aspekty, ktoré boli zmienené v prehľadových kapitolách a teda zvolená metodológia spĺňa očakávania.

4. Formálna úroveň práce

Predkladaná práce je vizuálne prehľadná a graficky sformátovaná. Pracuje správne s poznámkovým aparátom a hojne odkazuje na použitú literatúru (i keď niekedy namiesto zátvorkového spôsobu autorka volí celý odkaz v poznámke pod čiarou, napr. pozn. 94). Avšak ako to u dlhších odborných textov býva, objavuje sa tu niekoľko formálnych nedopatrení:

- i) Opakovanie už vysvetlených termínov, vrátane ich čínskych ekvivalentov a rozdielne preklady

Niektoré príklady boli už zmienené vyššie. Ďalším príkladom môže byť termím 迎神賽會 (dvakrát zmienené na str. 22, volne preložené ako „slavnosť na počesť božstva“; na str. 44 prekladané ako „chrámové slavnosti vyjádrení dŕkŕ božstvu“; na str. 84 prekladané jako slavnosti na počesť božstva). Druhým príkladom môže byť božstvo z Chenghuang miao 城隍廟, na str. 32 preložené ako „božský policajt“ Chenghuang 城隍, alebo Bŕh mŕstských hradeb na str.34. Jeho funkcia je však podrobnejšie vysvetlená až na str. 112.

- ii) Nekonzistentné použitie tŕnov a prepis bez tŕnov (napr. pozn. 122, str. 46; či na str. 95)

- iii) Preklepy: napr. odkaz v pozn. 33, Fll 2012 má byť Fell 2012 (a iné)

- iv) Terminologická chyba:

Na str. 90 autorka predstavuje delenie chrámu podľa ŕzemno-administratívnych jednotiek. Za japonskej koloniálnej éry bolo delenie nasledovné: prefektúra 洲, mesto 市, dištrikt 郡, mestečko 街, dedina 庄. Preto *zhuangmiao* 庄廟 a *cunmiao* 村廟 oboje odkazuje k „obecnému/dedinskému chrámu“ a *jiemiao* 街廟 nebude „uličný chrám“, ale „mestský chrám“.

- v) Mená božstiev by mohli byť pre čitateľa nesinológa preložené do čínštiny (napr. str. 47). Potom by sa nemuseli byť znaky u každého výskytu mena božstva opakovať.

5. Dotazy k obhajobě

- 1) Aká je autorkina definícia občianskej spoločnosti, ktorú v práci uplatňuje?
- 2) Definícia Edwarda (2011) týkajúcej sa občianskej spoločnosti citovaná v práci znie: „Občanská společnost je sféra dobrovolného sdružování lidí mezi [úrovní] jednotlivce a státu, v této sféře lidé relativně nezávisle na vládě a státu společně jednají, aby dosáhli normativních i věcných cílů.“ (12)

Edwards ďalej pokračuje:

„Do akej miery sa v praxi jedná o ‚donútenie‘; ako veľmi môže byť občianska spoločnosť ‚nezávislá‘ od iných sfér pôsobenia; aké ‚normy‘ sú vytvárané a predstavené; a aké ‚ciele‘ sú sledované a s jakým účinkom; to sú samozrejme otázky pokračujúcich a dôležitých debát, ale krása tejto definície spočíva v tom, že preklenuje rozdielne odpovede a interpretácie, ale zároveň nestráca zo zreteľa kľúčové mechanizmy a obavy.“

Zaujímalo by ma, či by autorka mohla odpovedať na hore zmienené otázky vo vzťahu k chrámu Fengtian gong.

- 3) Zdá sa, že taiwanský chrámový život (tj. zdieľaný priestor rôznych aktérov okolo chrámu) je úzko napojený na politický život rôznych úrovní. Ako by sme mali situovať chrámy s úzkou väzbou na pole moci ako analógie/centrá občianskej spoločnosti, ktorá z definície by mala byť priestorom mimo štátne orgány a inštitúcie? Je tento vzťah jednou z prekážok, prečo nemôžeme hovoriť o chrámoch ako o centrách občianskej spoločnosti v poslednom období? Je táto hranica niečím špecifická? Napríklad voči iným občianskym združeniam na Taiwanu?

IV. Záver

Predložená dizertačná práca splňuje požiadavky kladené na dizertačnú prácu, a preto ju odporúčam k obhajobe a predbežne ju klasifikujem ako *prospela*.

V Prahe, 5. 6. 2018

Táňa Dluhošová, PhD